

نقد تفکرات الحادی هاوکینگ بر اساس نظریه ی علم دینی جوادی آملی در

سایه جهاد علمی

صدیقه غفوری^۱

چکیده :

جریان الحاد جدید که از سال ۲۰۰۶ به طور جدی مطرح گشته است، با بهره گیری از مکانیزم ساده سازی و عمومی سازی علوم و با تکیه بر جهان بینی داروینیسیم، حرکت گسترده ای را در زمینه ی دین ستیزی و حمله به باورهای دینی طراحی نموده است. در این مسیر استفان هاوکینگ، فیزیکدان انگلیسی، در کتاب طرح عظیم خود، این تلاش را به حداکثر خود رسانده، و می کوشد در بستر یافته های علمی، نیاز جهان به خالق و سامان دهنده را نفی نماید؛ فرایند تفکرات الحادی هاوکینگ از خدای ساعت ساز و رخنه پوش، خدای انسان وار و محدود، آغاز گشته و نهایتاً با ارائه نظریه انفجار بزرگ و ام تئوری، به اعلام وهمی بودن حضور خدا و اثبات عدم وجود و نیاز به خداوند منجر می گردد. از همین رو ضرورت دارد، یکی از بسترهای جهاد علمی جامعه دینی ما، به طور گسترده و جدی به نقد و بررسی این جریان ها و ارائه ی راهکار در خصوص جهت دهی صحیح نتایج علوم تجربی اختصاص یابد. امانت دیدگاه های هاوکینگ در ایران در دو حیطه، یکی نقد جزئی این دیدگاه ها و دیگری آسیب شناسی بسترهای کلی شکل گیری الحاد در فضای نتایج علوم تجربی صورت گرفته است که در حیطه دوم، نظریه ی علم دینی آیت الله جوادی آملی می تواند تکمیل کننده تلاش های پیشین در این حوزه باشد. ایشان در این نظریه علت اصلی معیوب بودن علوم تجربی و دستمایه الحاد گشتن این علوم را، جدا شدن علم تجربی از مبدأ و مقصد خود دانسته و با مبانی قرآنی و فلسفی، به تشریح مبانی این دیدگاه می پردازد. این پژوهش با عنوان نقد دیدگاه های الحادی هاوکینگ بر اساس نظریه علم دینی آیت الله جوادی آملی، با مرور افکار الحادی هاوکینگ در دو حیطه پیدایش جهان و اداره و مدیریت عالم، با ابزار کتابخانه ای و روش توصیفی تحلیلی، به بررسی نقادانه دیدگاه های الحادی هاوکینگ بر اساس نظریه ی علم دینی جوادی آملی پرداخته و پذیرش نظریه تکمیل و تهذیب را دستمایه ی علمی مناسبی برای نقد و اصلاح تفکرات الحادی موجود در نظریه های علمی هاوکینگ و امثال وی معرفی می نماید. به تعبیر دیگر این نظریه در عین حال که از دستاوردهای علمی بشر استقبال می کند، با گره زدن آن به مبدأ و مقصد اصیل خود، هویت حقیقی به آن بخشیده و علم را در خدمت تعالی انسان قرار می دهد.

^۱ مدرس مدارس علمیه خمینی شهر

واژگان کلیدی: الحاد، جهاد علمی، جوادی آملی، علم دینی، هاو کینگ.

مقدمه

در جامعه ی دینی (توحید محور)، مفاهیم، هویت اصیل و الهی به خود گرفته و حرکتی متناسب با همان هویت را مطالبه می نمایند. مفهوم جهاد علمی مطرح شده ازسوی مقام معظم رهبری نیز دقیقاً در راستای همین مطالبه می بایست فهم و عملیاتی گردد. جهاد علمی، فرآیندیست که هم اجزاء آن به طور مستقل بار معنایی مثبت داشته و حاوی اصول راهبردی و اجرایی می باشد و هم مجموعه ی این ترکیب از یک سو بیانگر دغدغه ها و نیازمندی های خاص جامعه ی علمی ما بوده و از سوی دیگر میزان تلاش، جهت گیری و چگونگی این تلاش را برای رسیدن به وضعیت مطلوب تعیین می نماید.

اما یکی از ضروری ترین بایسته های این حرکت این است که جهاد علمی غرب، که تحت عنوان ماتریالیسم علمی از آن یاد می شود و محصولات این جهاد که اندیشه های الحادی مبتنی بر جهان بینی غیرالهی می باشد، -ودر طیف وسیعی نیز تبلیغ شده و متأسفانه فضای علمی جامعه ما را نیز مسموم ساخته-، دائماً رصدشده و با مبانی اندیشه های توحیدی نقد و بررسی گردد تا دستاورد جهاد علمی غرب، به صورت خام و پالایش نشده وارد جریان فکری جامعه دینی ما نشده و عامل تخریب افکار عمومی جامعه قرار نگیرد. به تعبیر بهتر برنامه ی جهاد علمی جامعه ی ما می بایست در سه فرآیند تولید، تکمیل و تهذیب، تعریف شده و راهبری گردد.

در این میان نظریه طرح عظیم هاو کینگ به دلیل مبانی الحادی این تئوری یعنی تلاش برای انکار ضرورت خداوند و نیز تاکید بر خلقت جهان از هیچ، از پر چالش ترین تئوری های مطرح شده ازسوی غرب در دهه اخیر می باشد که نقد و بررسی این نظریه از زوایای مختلف و ارائه ی راهکار برای تکمیل و تهذیب این تفکر کاملاً ضروری و لازم می نماید. البته در این راستا مقالات و کتب متعددی به رشته ی تحریر در آمده، که در متن پژوهش به دلیل انسجام بخشی به مراتب و مراحل این جریان نقد، تعیین ارتباط این مراحل و نیز مشخص ساختن وجه امتیاز این تألیف، به طور مستقل به بحث پیشینه ی علمی این موضوع پرداخته خواهد شد.

اما بهره گیری از نظریه ی علم دینی آیت الله جوادی آملی و ارائه ی مبانی و اصول حاکم بر آن به عنوان مجموعه ی کاملی که در عین نقد این دیدگاه و بررسی علت اساسی آن، راهکار برون رفت از این انحراف را نیز تعیین می سازد، موضوعیست که تا کنون بدان پرداخته نشده است. لذا پژوهش پیش رو با عنوان «نقد نظریات الحادی هاوکینگ بر اساس نظریه ی علم دینی آیت الله جوادی آملی» می کوشد، با روش توصیفی – تحلیلی و ابزار کتابخانه ای، ضمن ارائه ی گزارشی مختصر از دیدگاههای الحادی هاوکینگ و دسته بندی و انسجام بخشی به آنها و نیز مروری گذرا بر نقد های مطرح شده پیرامون این دیدگاهها، نظریه ی علم دینی آیت الله جوادی آملی را به عنوان گام بعدی این نقدها و تکمیل آنها پیشنهاد نماید.

۱- تعاریف و مفاهیم:

۱-۱ جهاد علمی:

جهاد از ریشه «جَهْد» و «جُهد» در لغت به معنای طاقت و سختی است. «جَهْد» به معنای شدت و «جُهد» به معنای تلاش فراوان و به کار بستن نهایت توان می باشد. (راغب، ۱۳۸۷، ۱۶۲) «جهاد» نیز در معنای مصدري به معنای تلاش و در معنای اسمی به معنای جنگ است. (قریشی، ۱۳۷۱: ۷۲/۲)

در حقیقت جهاد یک سنت عمومی در عالم است و همه ی موجودات زنده ی جهان به وسیله ی جهاد، موانع را از سر راه خود بر می دارند تا بتوانند به کمالات مطلوب خود برسند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۸۰/۴)

«علم» نیز در لغت به معنای معرفت، شناخت، آگاهی، دانستن، فهم، ادراک و شناسایی به کار می رود. به تعبیر دیگر علم، درک حقیقت شیء است. (راغب، ۱۳۹۰: ۵۴۸)

بر این اساس می توان گفت ترکیب جهاد علمی به معنای به کارگیری نهایت توان برای برداشتن موانع علمی و رسیدن به یک وضعیت مطلوب استعمال می گردد.

امام صادق (علیه السلام) در مورد این علم مطلوب و آبادکننده نکات ژرف و قابل تأملی را بیان کرده است که به ذکر دو روایت در این خصوص اکتفا می گردد:

- «همه علم مردم را در چهار چیز یافتن: اول اینکه پروردگار خود را بشناسی. دوم اینکه بدانی با تو چه کرده (بخلق موزون و حکیمانه ات و نعمت عقل و حواس و ارسال رسل و انزال کتب پی بری) سوم اینکه بدانی او از تو چه خواسته است، چهارم اینکه بدانی چه چیز تو را از دینت خارج می سازد (گناهان و موجبات شرک و ارتداد را بشناسی).» (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۱، ص ۶۳ و ۶۴)

- «ای مفضل، کسی که تعقل نکند رستگار نگردد و تعقل نکند کسی که نداند، کسی که بفهمد نجیب می شود، کسی که صبر کند پیروز شود، دانش سپر بدبختی است و راستی

عزت است و نادانی ذلت، فهمیدن بزرگواری و سخاوت کامیابی و خوش خلقی دوستی آورنده است، کسی که باوضاع زمانش آگاه باشد اشتباهات بر او هجوم نیارد، دوراندیشی همان بدبینی است واسطه بین انسان و رسیدن بحقیقت نعمت وجود عالم است و نادان در این میان بدبخت است، خدا دوست کسی است که او را شناخت و دشمن آنکه خود سرانه خویش را در زحمت شناساییش انداخت خردمند عیب پوش است و نادان فریبنده اگر خواهی بزرگوار شوی ملایم باش و اگر خواهی خوار شوی درشتی کن. شریف طینت نرم دل است بد اصل سخت دل کسی که کوتاهی کند بپرتگاه افتد و کسی که از عاقبت بیم کند از نسنجیده کاری سالم ماند، کسی که ندانسته و ناگاه بکاری در آید بینی خود را بریده است (خود را بنهایت خواری و مذلت انداخته است). هر که نداند نفهمد و هر که نفهمد سالم نماند و آنکه سالم نماند عزیز نگردد و هر که عزیز نگردد خرد شود و آنکه خرد شود سرزنش شود و هر کس چنین باشد سزاوار است که پشیمان شود.» (کلینی ، ۱۴۰۷ ق، ج ۱، ص ۳۱)

۱-۲ الحاد

واژه ی الحاد که معادل (atheism) به کار برده می شود، به طرز تفکری اشاره می کند که یا وجود خداوند را انکار می کند و یا اصلاً باور به وجود خداوند ندارد. اما الحاد جدید که در جهان امروزی مطرح است، در واقع جریانی می باشد که به دنبال نشست های تلوزیونی و مطبوعاتی مهم ترین چهره های این جریان همچون «داوکینز، هیچنز، دنت و هریس» از سوی رسانه ها در تابستان و پاییز ۲۰۰۶ مطرح گردید. این جریان با بهره گیری از شیوه ی همه فهم کردن علوم تجربی به ویژه زیست شناسی و علوم شناختی و با تکیه بر داروینیسم به عنوان جهان بینی خود، تلاشی مضاعف را برای عبور از مرزهای دینی به راه انداخته است. مهم ترین ویژگی های این جریان عبارتند از: ۱) شعار دوری از فلسفه و اکتفا به دانش تجربی، ۲) ساده سازی و عمومی سازی علوم، ۳) جسارت و تهاجم به اندیشه های دینی، ۴) تبیین طبیعی اخلاق، معنویت و همه ی مسائل اجتماعی. از مهم ترین این نظریات می توان به نظریات الحادی پروفیسور هاوکینگ اشاره نمود که به طور خاص در دو کتاب «تاریخچه ی زمان» و «طرح بزرگ» وی تبیین شده است. (ر. ک: شاکرین، ۱۳۹۸: ۵-۶)

۱-۳ علم دینی

یکدیگر جدا نساخته و با ارائه ی نظریه ی علم دینی ، علم حقیقی را مستعد پاسخگویی به هر دو جریان چراها و چگونه ها قلمداد می سازد .

راهکار بدیعی که این نظریه ارائه می دهد، عبور از افراط و تفریط است که از آن به عنوان نظریه ی تهذیب و تکمیل یاد می شود و اصلی ترین مسئله در این جریان حاکمیت یک تفکر توحیدی جامع و همه جانبه بر مبانی جامعه علمی و دستاوردهای علوم تجربی می باشد؛ تفکری که در آن طبیعت فعل خدا بوده، انسان عالم مجرای عبور علم الهی و اندیشه اونیز آینه ی کاشف از واقعیت می باشد و مقصد این علم نیز خداوند و اثبات حضور بی نهایت و همه جانبه ی او در پهنه ی هستی خواهد بود . مقصدی که هاوکینگ با اصرار بر تعارض وجدایی علم و فلسفه آن را تباه ساخت و تفکر علمی وی به انکار خدا و الحاد انجامید.

پیشنهاد پژوهشی : ۱- بررسی فرایند تغییر تفکر هاوکینگ از خدا باوری به سمت خداستیزی ؛ ۲- نقد مبانی الحاد جدید بر اساس نظریه ی علم دینی آیت الله جوادی آملی .

نوآوری پژوهش : جهت گیری متمایز این پژوهش که می توان به عنوان نوآوری پژوهش از آن یاد نمود ، این است که در بستر این پژوهش ابتدا نگارنده تمامی دیدگاه های پروفوسور هاوکینگ در مورد خداوند را که صبغه ی الحادی داشته به صورت دقیق و مختصر و در دو حیطه ی اصلی و فروعات زیرمجموعه ی آن ، دسته بندی کرده و جمع بندی دقیقی از سیر حرکت این دانشمند به سوی الحاد ارائه داد. در ادامه تمامی مقالاتی را که در زمینه ی نقد تفکرات دینی هاوکینگ در ایران به رشته ی تحریر در آمده بود را بررسی نموده و تحلیل آنان از ریشه ی اصلی رسیدن هاوکینگ و به طور کلی علوم جدید به مرز الحاد را ناکافی و فاقد درون مایه ی راهکار یافت و در این راستا نظریه علم دینی آیت الله جوادی آملی را به عنوان آسیب شناسی دقیق تفکرات الحادی هاوکینگ و نیز راهکاری بنیادی برای نجات علوم جدید از قرار گرفتن در ورطه ی الحاد ، مطرح ساخت . همچنین از ویژگی های منحصربه فرد این مقاله نسبت به مقالاتی که در زمینه علم دینی آیت الله جوادی آملی نوشته شده این است که مولف به تشریح اصول و مفاد عملی این نظریه براساس آموزه های قرآنی و روایی پرداخته و در تشریح مختصات قرآنی نظریه نیز به طور خاص از نظریات شخص آیت الله جوادی آملی در کتاب توحید در قرآن ایشان بهره گرفت؛ در این بستر ، نگارنده محورهای تفکر الحادی هاوکینگ و نقاط انحرافی اندیشه وی را، به عنوان بستر

اصلی اظهارنظر اندیشمندان الحاد گرا ، تحت عنوان **ویژگی های فعل الهی** ، از منظر قرآن و روایات باز خوانی کرده و به عنوان مصحح تفکرات دینی هاوکینگ معرفی نمود.

فهرست منابع :

✽قرآن کریم

۱.ابن بابویه، محمدبن علی ، **التوحید**، تصحیح و تألیف سید هاشم حسینی تهرانی، تهران، بی نا، بی چا، ۱۳۹۸.

- ۲.....، علل الشرایع، قم، مکتبۃ الداوری، ۱۳۸۵ ق.
۳. اصفهانی، راغب، مفردات کلمات قرآن کریم، ترجمه حسین خدایپرست، تهران، انتشارات نوید اسلام، بی‌چا، ۱۳۹۰.
۴. باربور ایان، علم و دین، ترجمه ی بهاءالدین خرمشاهی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، بی‌چا، بی‌تا.
۵. بدیع، امیر مهدی، هگل و مبادی اندیشه‌ای معاصر، ترجمه احمد آرام، تهران، خوارزمی، بی‌چا، ۱۳۶۳.
۶. بحرانی، هاشم، البرهان فی تفسیر القرآن، بیروت، الرسالة، ۱۴۰۳ ق.
۷. جوادی آملی، عبدالله، منزلت عقل در هندسه معرفت دینی، تنظیم و تحقیق از حجة الإسلام احمد واعظی، قم، بی‌نا، بی‌چا، بی‌تا.
۸.، تفسیر تسنیم، تحقیق علی اسلامی، قم، اسراء، بی‌چا، ۱۳۸۸.
۹.، سرچشمه اندیشه، تحقیق عباس رحیمیان، قم، اسراء، بی‌چا، ۱۳۸۶.
۱۰.، شکوفه‌های عقل در پرتو نهضت عاشورا، تحقیق سعید بند علی، قم، اسراء، بی‌چا، ۱۳۸۸.
۱۱.، توحید در قرآن، قم، اسراء، بی‌چا، ۱۳۸۳.
۱۲.، اسلام و محیط زیست، تحقیق عباس رحیمیان، قم، اسراء، بی‌چا، ۱۳۸۶.
۱۳.، تحول در علوم انسانی، تدوین علی محمدی، محسن دینوی و میثم گودرزی، تهران، کتاب فردا، بی‌چا، ۱۳۹۱.
۱۴.، منزلت عقل در هندسه ی معرفت دینی، تنظیم و تحقیق احمد واعظی، قم، اسراء، بی‌چا، ۱۳۸۶.

حویزی ، عبد علی بن جمعه ، نور الثقلین ، قم ، مطبعه العلمیه ، ۱۳۸۳ ق .

۱۵. راسل ، برتراند، **جهان بینی علمی**، ترجمه حسن منصور، تهران، دانشگاه تهران، بی چا، ۱۳۵۱.

۱۶. قرشی ، علی اکبر ، **قاموس قرآن** ، قم ، دارالکتب الاسلامیه ، بی چا، ۱۳۷۱.

۱۷ . قمی ، علی بن ابراهیم ، تفسیر قمی ، بیروت ، الأعلمی ، ۱۴۱۲ ق .

۱۸. کلینی ،محمد بن یعقوب ،**اصول الکافی** ،تهران دارالکتب الاسلامیه، بی چا ، ۱۴۰۷ ق.

۱۹. گلشنی، مهدی ،**خدا باوری و دانشمندان معاصر غربی**، تهران، انتشارات کانون اندیشه جوان، بی چا، ۱۳۹۵.

۲۰. محمدی ری شهری ، محمد ، میزان الحکمه ، قم ، دار الحدیث ، ۱۳۷۷ ش .

۲۱. هاو کینگ، استفان و لئونارد ملودینوف، ، **طرح بزرگ**، مترجمان: حسین صداقت و امیر امیرآبادی، تهران، موسسه انتشارات فلسفه، بی چا، ۱۳۹۰.

فصلنامه

۱. جوادی آملی، عبدالله، شناخت مبتنی بر روش تجربی کف سواد است ،فصلنامه علوم انسانی اسلامی صدرا، شماره ۱۱ و ۱۲، ۱۳۹۳.

۲.....، فلسفه الحادی علم الحادی می دهد ،فصلنامه علوم انسانی اسلامی صدرا، شماره ۱۱ و ۱۲، ۱۳۹۳ .

۳.....، فلسفه الهی و محال بودن علم غیر دینی، فصلنامه کتاب نقد، قم ، اسراء، ۱۳۹۲ .

۴.....، ویژگی فلسفه و نسبت آن با علوم ،فصل نامه ی حکمت اسراء ، شماره ۵، ۱۳۸۹.

سایت

۱. هفته نامه ی افق حوزه ، قم ، دی ۱۳۹۸.

۲. جریان شناسی الحاد مدرن، حمیدرضا شاکرین، هفته نامه افق حوزه، بهمن ۹۸، ص ۵۶

۳. مصاحبه دکتر یحیی یثربی، ۵ بهمن ۹۶
(<https://www.mehrnews.com/news/4204779>)

۴. مصاحبه ی دکتر همایون همتی (هفته نامه ی افق حوزه ، قم ، دی ۱۳۹۸ ، ص ۳۷ و ۳۸)

۵. مصاحبه ی حجه الاسلام علی نصیری و... (۲۶ اسفند ۹۶
<https://www.mehrnews.com/news/4204779>)

۶. مصاحبه <news<fa.shafaqana. comtag>سعید غفار زاده

۷. ویکی پدیا [wikipedia.org](https://www.wikipedia.org)

۸- وبگاه پایگاه اطلاع رسانی حوزه :زندگی نامه حضرت آیه الله جوادی آملی از زبان خودشان.

۹- وبگاه پژوهشگاه معارج :مصطفی پور، منظومه فکری آیت الله جوادی آملی .

۱۰ - وبگاه بنیاد بین المللی علوم و حیانی اسراء :حیات علمی و قرآنی آیت الله جوادی آملی.